

Pramene k dejinám štátu a práva na Slovensku za kapitalizmu*

Ladislav Hubenák

Časť II. Archívne pramene k obdobiu rokov 1918—1938

Utrpenie a zostrený nacionálny útlak počas prvej svetovej vojny stupňoval odpor českého a slovenského pracujúceho ľudu, ktorý sa prejavoval v stále sa množiacich živelných protivojnových a protivládnych protestoch a demonstráciach. Aktivizovali sa odborové organizácie, rástol počet ich členstva a ožívala aj činnosť Slovenskej sociálnej demokracie. Víťazstvo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v Rusku a dekréty sovietskej vlády o póde a mieri mocne zapôsobili na rozvoj revolučného hnutia. Hlavný vplyv, ktorým u nás Októbrová revolúcia zapôsobilá v rokoch 1917—18 bolo heslo mieru, národného oslobodenia a demokratických slobôd, pretože tieto otázky sa najviac dotýkali širokých mas pracujúceho ľudu. Revolučná aktivita proletariátu a mas pracujúceho ľudu prinútili aj českú a slovenskú buržoáziu k aktívnej politike, aby si zabezpečili vedúcu úlohu v národnooslobodzovacom boji. Výsledkom tejto politiky bola aj reorganizácia Národného výboru v Prahe 13. júna 1918, v ktorom bola dr. V. Šrobárom zastúpená aj slovenská buržoázia a vytvorenie Slovenskej národnej rady 12. septembra 1918, ako oficiálneho orgánu slovenského národa. V októbri revolučná vlna vrcholila, aktivizovalo sa aj dedinské obyvateľstvo, začali sa spontánne tvoriť revolučné orgány, robotnícke, roľnícke a vojenské rady, národné výbory a rady. Po vyhlásení Československej republiky smerovalo na Slovensku živelné revolučné hnutie v poslednom štvrtroku 1918 k radikálnym sociálnym premenám.

K týmto revolučným dňom, k procesu rozkladu Rakúsko-uhorskej monarchie a k procesu vytvárania nového štátu — Československej republiky nachádzame materiál hlavne vo 2 fondoch ŠSÚA a to: Slovenská národná rada (1918—1920) a Československá dočasná vláda na Slovensku (1918). Vo fonde SNR sa nachádza aj materiál Slovenského oddelenia Čsl. národného výboru (okt.-december 1918) a materiál k činnosti Klubu slovenských poslancov z rokov 1919 — 1920. O revolučnom hnutí ľudu sa nachádza materiál hlavne v prezídiu župných úradov, vo fondoch hlavnoslúžnovských úradov i niekto-

* Dokončení stati, jejíž I. část byla uveřejněna v 11. roč. PHS, str. 229—250.

rých mestských archívoch. K revolučnému robotníckemu hnutiu opatruje materiál aj Ústav dejín KSS. K procesu vytvárania nového štátu a k obdobiu Slovenskej republiky rád podávajú obraz i fondy Vojenského historického archívu (napr. fond Boje na Slovensku) a Archív kancelárie prezidenta republiky. K posledným mesiacom rozkladu monarchie sa nachádza mnoho materiálu vo fondoch MOL (napr. Predsedníctvo vlády, Ministerstvo vnútra, Ministerstvo národností atď.) a v Ústave dejín Maďarskej robotníckej socialistickej strany a Vojenskom historickom ústave v Budapešti.

Základným fondom k problematike celého prvého desaťročia existencie Československej republiky zostáva na Slovensku fond Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (1918—1927). Úrad bol vytvorený na základe zák. č. 64/1918 Zb. z. o mimoriadnych a prechodných opatreniach na Slovensku zo dňa 10. decembra 1918. Úlohou ministra pre správu Slovenska bolo podriadiť správny a súdny aparát bývalého Uhorska čsl. buržoáznej vláde a prispôbiť ho potrebám a záujmom čsl. buržoázie. Prameňom k poznaniu jeho činnosti sú aj Úradné noviny, v ktorých boli publikované nariadenia úradu. Dôležitosť fondu pre právnych historikov vyplýva aj z toho, že minister s plnou mocou sa snažil zasahovať do všetkých otázok politického, kultúrneho a hospodárskeho života na území Slovenska. Na zvládnutie tak širokého oboru pôsobnosti bolo zriadených 14 vládnych referátov (administratívny, ref. pre pravosúdie, pre vojenské záležitosti, pre štátnu políciu, zemedelstvo, financie, pre cirkevné záležitosti, pre výživu a zásobovanie ľudu, pre priemysel a obchod, zdravotníctvo, pre školstvo a osvetu, pre premávku a poštu, pre sociálnu starostlivosť a referát verejných prác). Jednotlivé vládne referáty nemali však dlhého trvania a postupne sa pretvárali na slovenské oddelenie alebo expositúry pražských rezortných ministerstiev. Proces vytvárania slovenských oddelení ministerstiev a ich expositúr sa prakticky ukončil v rokoch 1920—21. Od tohto obdobia boli zriadené tieto slovenské oddelenia, ktoré zanikli až zriadením Krajského úradu 1. júla 1928: 1. Vládny referát verejných prác 1919—1928, 2. Referát Ministerstva školstva a národnej osvety 1919—1938, 3. Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti 1921—28, 4. Slovenské oddelenie Ministerstva priemyslu a obchodu 1920—28, 5. Expositúra Ministerstva zemedelstva 1918—1928, 6. Expositúra Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy 1919—1928. Materiál týchto úradov tvorí samostatné archívne fondy odelenia kapitalizmu ŠSÚA.

Obsahove je fond Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska dôležitým pre poznanie právneho vývoja na Slovensku v rokoch 1918—1927. Nachádza sa v ňom materiál k boju o politický charakter ČSR v rokoch 1918—1920, k medzinárodným vzťahom v tomto období najmä k slov.-poľským, čsl.-sovietskym a čsl.-maďarským vzťahom, k činnosti politických strán, k francúzskej a talianskej vojenskej misii, k odbúravaniu priemyslu na Slovensku, k vystahovalectvu, iredente, k štrajkovému hnutiu, k pozemkovej reforme,

plebiscitu atď. Ďalej materiál k budovaniu štátneho aparátu, k súdnictvu, verejnej správe, školskej otázke, národnostnej otázke, cirkevnej problematike, k voľbám, k vojenskej diktatúre na Slovensku v rokoch 1918—1922 atď.

Novozaložený štát musel vybudovať aj svoje súdnictvo. Pokiaľ išlo o okresné sudy a sborové sudy prvej a druhej stolice spočiatku sa buržoázia uspokojila s prevzatím rakúsko-uhorských predpisov. Úloha vybudovať súdnictvo, previesť na jednotlivých súdoch personálne zmeny a pripraviť unifikáciu súdnictva na Slovensku pripadlo vládnemu referátu pravosúdia.

Materiál k tejto problematike nachádzame zvlášť vo fonde Organizácia súdnictva na Slovensku (1919—1920). Cenné údaje poskytuje aj materiál fondov Vrchný súd v Bratislave 1920—1930 a Vrchný súd v Košiciach 1919—1939 (do r. 1929 Súdna tabuľa). Krajský súd v Prešove (1921—1934). Prehľad ostatných fondov krajských súdov pozri v predchádzajúcej kapitole. Okrem materiálu k organizácii a zriaďovaniu súdov, ich presonálnemu obsadzovaniu, zmenám obvodov súdov nachádzajú sa tu štatistické prehľady o množstve a druhu agendy vykonávanej súdmi, prehľady o trestných záležitostiach poskytujú prehľad o perzekúcii robotníckeho hnutia, o uplatňovaní zákona na ochranu republiky. Cenné údaje možno čerpať k problémom v súvislosti s riešením národnostnej otázky, dôležité sú osnovy zákonov a vládných nariadení a k nim pripojené vyjadrenia, pripomienky, doplnky a návrhy súdov na Slovensku. Dôležitou skupinou sú zprávy o činnosti okresných a krajských súdov a súdnej tabule, zprávy o prehliadke súdov, zprávy o pomeroch vo väzniciach.

Dôležitým fondom najmä z hľadiska perzekúcie robotníckeho hnutia je fond Štátne zastupiteľstvo v Bratislave 1901—1950 a fond Štátne zastupiteľstvo v Trenčíne (1920—1938).

K tejto skupine patrí aj archívny fond Advokátska komora v Bratislave (1921—1948). Advokátska komora v Martine zahájila činnosť 17. februára 1921 (167/1920), jej činnosť sa vzťahovala na celé Slovensko a v disciplinárnych veciach aj na územie Zakarpatskej Ukrajiny. Podľa zák. č. 167/1920 Zb. z. sa dovtedajšie advokátske komory a ich obvody na území Slovenska v Bratislave, Banskej Bystrici, Prešove a v Košiciach spojili a za sídlo bol určený Martin. V roku 1936 (144/1936) došlo k podstatným zmenám a boli zriadené dve Advokátske komory pre obvod Vrchného súdu Bratislava a Košice. Zákonom č. 195/44 Zb. z. došlo k ďalšej zmene v tom, že obvod Advokátskej komory v Bratislave sa rozšíril na územie celého Slovenska. Fond obsahuje neúplný písomný materiál Advokátskej komory v Martine i Bratislave.

K mechanizmu buržoáznej ČSR patrila aj polícia. Najvýznamnejším z tejto oblasti je fond Policajné riaditeľstvo v Bratislave (1920—1945). Policajné riaditeľstvo bolo zriadené v zmysle zákona č. 165/1920 vyhláškou Ministerstva vnútra č. 558 z 2. VIII. 1920. Zahájilo činnosť 12. októbra 1920. Územná pôsobnosť v smere štátno-bezpečnostnom zahrňovala spočiatku celé územie Slovenska. V roku 1921 na základe výnosu Ministerstva s plnou mocou rozdelilo

sa Slovensko na 2 oblasti — Bratislava a Košice. Policajné riaditeľstvo pôsobilo v I. inštancii ako samostatný úrad, v II. inštancii podliehalo najskôr ministrovi s plnou mocou, neskôr Krajskému úradu, v III. inštancii bolo podriadené Ministerstvu vnútra. Vládnym nar. č. 314 z 13. XII. 1939 boli policajné riaditeľstvá na Slovensku vradené v zmysle novej organizácie verejnej správy vnútornej inštančne i služobne do rámca župných úradov. V záležitostiach štátnej bezpečnosti boli podriadené novej zložke Ústredni štátnej bezpečnosti pri Ministerstve vnútra. Nariadením Slovenskej národnej rady č. 6 a č. 7/1945 boli žandárske a policajné formácie rozpustené a pre výkon bezpečnostnej služby sa vytvoril organizačný sbor Národná bezpečnosť.

Policajnému riaditeľstvu v Bratislave pripadlo po zriadení pomáhať budovať organizačnú sieť policajných úradov na Slovensku a to hlavne: Policajné riaditeľstvo v Košiciach, Policajné komisariáty v Komárne, Parkáni (Štúrovo), Lučenci, Rimavskej Sobote, Prešove a Rožňave.

Charakter fondu dáva veľké možnosti pre badafelské využitie, pretože činnosť Policajného riaditeľstva v politickej oblasti zasahovala takmer celé územie Slovenska. Dôležitý dokumentačný materiál sa zachoval z cenzúrnej a dozornej činnosti nad spoločenským a kultúrnym životom a tlačou vo veľkej Bratislave. Veľkú skupinu tvoria písomnosti k dejinám spolkov a iných spoločenských organizácií. Nachádza sa tu materiál o činnosti konfesionálnych spolkov, literárnych a pokrokových organizácií (slobodomurárske lóže, Sväz proletárskych voľnomyšlienkárov, Únia socialistických slobodných mysliteľov a i.), spolkov dobročinných, ochranných, humanitných a podporných (napr. Čsl. Červený kríž, Krajské ústredie sociálnej starostlivosti o mládež). Sú tu ďalej spolky poľnohospodárske, lesnícke, vinohradnícke, spolky obchodníkov a priemyselníkov, ďalej vedecké, umelecké, študentské, kultúrne, osvetové a výchovné spolky, ďalej spolky dramatické, hudobné a spevácke, telovýchovné a športové spolky (Robotnícka akadémia pre Slovensko, Socialistická akadémia atď.). V každej skupine sú bohato zastúpené spolky a korporácie národnostných menšín Maďarov, Nemcov, Rusínov a Židov. V oddelení stavovských odborových organizácií sú dokumenty k dejinám robotníckeho hnutia. Z ostatných sa zachoval materiál spolkov štátnych a verejných zamestancov, rôzne svojpomocné spolky a družstvá, medzinárodné a národnostné spolky. Dôležitou skupinou písomností Policajného riaditeľstva je materiál politických strán (napr. Československá národná demokratická strana, Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu, Slovenská národná strana, Hlinkova slovenská ľudová strana, Československá strana ľudová, Živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská, Československá strana národne socialistická, Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, Nemecká a Maďarská sociálnodemokratická, Židovská sociálnodemokratická strana, Maďarská národná strana, Slovenská národná pospolitosť, Karpatendeutsche Partei, Maďarské opozičné strany a iné. Veľkú skupinu materiálu tvorí čin-

nost KSČ. Cenné údaje poskytuje materiál o činnosti politicky exponovaných osôb, o významných predstaviteľoch robotníckeho hnutia a funkcionároch KSČ.

V materiáloch možno študovať i zahraničný a cudzinecký ruch, repatriáciu, emigráciu, vysťahovalectvo a evakuáciu obyvateľstva a sociálne pomery v Bratislave.

K mechanizmu diktatúry čs. buržoázie patrili aj ústavou len čiastočne regulované neštátne organizácie buržoázie. Z týchto predovšetkým systém politických strán, ktorý sa hneď po vzniku ČSR pevne vybudoval, ďalej spoločenské organizácie, najmä záujmové združenia kapitalistov, odborové, telovýchovné, cirkevné organizácie, ktoré boli v ČSR úzko spojené s jednotlivými organizáciami. K tejto skupine patria fondy: Hlinkova slovenská ľudová strana (1921—1945), Deutsche Partei (1935—1945), Ústredná kancelária židovských náboženských obcí (1919—1945).

K problematike povojnových opatrení hospodárskeho rázu na poli priemyslu, obchodu a živností nachádza sa materiál vo viacerých archívnych fondoch. Najdôležitejším pre obdobie prvého desaťročia ČSR je archívny fond Hospodársky úrad pre Slovensko (1919—1928). Úrad bol zriadený na dobu prechodnej potreby vl. nar. 9. 618 Zb. z. a n. zo dňa 22. novembra 1919. Podriadené mu boli župné úrady v zásobovacích záležitostiach, župné obilné úrady a okresné obilné inšpektoráty. Okrem toho vykonával dozor nad Zemským obilným ústavom v Bratislave, Zemskou žatevnou komisiou, Ústredným družstvom, Zemskou hospodárskou radou, Úradom pre znemožnenie úžery atď. Pisomnosti fondu informujú o hospodárskej a zásobovacej situácii, o robotníckom hnutí, obsahujú ďalej štatistiku priemyselnej výroby atď. Fond Župný hospodársky inšpektor v Trenčíne (1919—1923) podáva veľmi zaujímavý obraz hospodárskych pomerov v Trenčianskej župe v počiatočných rokoch I. ČSR. Do tejto skupiny patria aj fondy: Inšpekcia štátnych statkov v Bratislave (1925—1935), Zemedelská rada pre Slovensko (1923—1942), Štátne hospodárske riaditeľstvo pre Slovensko (1919—1922), Štátny ústav pre zvelaďovanie živností (1924—1950).

Do prvých rokov ČSR zapadá aj významný zásah do právnej úpravy družstevných pomerov, ktorý pripravil v ďalších rokoch hospodársku expanziu českého agrárneho kapitálu na Slovensku. K tejto skupine patria archívne fondy: Ústredné družstvo (1919—1950), Sväz hospodárskych družstiev verejných obilných skladišť na Slovensku (1925—1948), Družstvo pre nákup strojov (1926—1948), Sväz mliekárskych družstiev (1930—1950), Sväz bryndziarskeho a mliekárskeho priemyslu na Slovensku (1935—1947).

Z hľadiska vývoja v oblasti vodnej dopravy je dôležitý materiál Poriečneho plavebného úradu (1920—1950) ako orgán I. stolice, podliehajúci Čsl. plavebnému úradu.

Pre celú finančnú správu na území Slovenska, pokiaľ nepatrila do pôsob-

nosti nižších finančných orgánov zriadil Minister s plnou mocou Generálne finančné riaditeľstvo pre Slovensko (1918—1938). Boli mu podriadené všetky finančné úrady a orgány na Slovensku a pôsobili do konca roku 1938. Archívy bánk na Slovensku sú opatrované v archíve Oblastného ústavu Štátnej banky v Bratislave. ŠSÚA opatruje len archívny fond Tatra banka (1886 — 1948).

Hnutie robotníckej triedy, najmä však poľnohospodárskeho robotníctva a malého roľníctva prinútilo Národný výbor vydať zákon 32/18 o obstavení veľkostatkov. Proti pozemkovej reforme nemohla sa v tomto revolučnom období postaviť ani buržoázia. Dňa 16. apríla 1919 bol vydaný záborový zákon (215/18), obsahujúci hlavné zásady pre prevzatie a rozdelenie veľkého pozemkového majetku. V januári 1920 bol vydaný pridelový zákon (81/20) obsahujúci podrobné predpisy o spôsobe pridelovania zabranej pôdy a v apríli náhradový zákon (329/20, novela 220/22), ktorý stanovil predpisy pre prevzatie zabraného majetku štátom a pre stanovenie preberacej ceny. Spôsob poskytovania úveru riešil zákon úverový (166/20). Tieto zákony boli podkladom pre vykonanie pozemkovej reformy. Obraz o pozemkovej reforme na Slovensku podáva komplex archívnych fondov sústredených v ŠSÚA. Nachádzajú sa tu fondy: Štátny pozemkový úrad v Prahe (1919—1938), Fond pre zaopatrenie zamestnancov veľkostatkov (1920—1950), Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave (1921—1938), Stavebný dozor Štátneho pozemkového úradu pre výstavbu kolónií na Slovensku (1931—1938), Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Bratislave (1920—1949), Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu v Prešove (1920—1949), Štátna obvodová úradovňa pre pozemkovú reformu vo Zvolene (1922—1949). Fondy: Pridelový komisár v Bratislave (1921—1935), v Košiciach (1922—1934), v Levoči (1922—1952), v Lučenci (1922—1938), Martine (1924—1934), Michalovciach (1921—1935), Nitre (1921—1939), Nových Zámkoch (1930—1938), Prešove (1921—1935), Rožňave (1923—1938), Šahách (1923—1934), Trenčíne (1920—1939), Zlatých Moravciach (1922—1939) a vo Zvolene (1923—1935). Archívne fondy prvej Československej pozemkovej reformy obsahujú materiál k rozsiahlej úprave pozemkovej držby, poskytujú materiál o realizácii uvedených právnych noriem.

Z úseku zdravotníctva nachádzame materiál vo fonde Expozitúra Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy (1919—1928). Expozitúra mala za úlohu sprostredkovať styk ministerstva s úradmi na Slovensku, informovala ministerstvo o pomeroch verejného zdravotníctva na Slovensku, robila návrhy na tvorenie zdravotníckych obvodov obcí, na obsadenie miest obvodných a okresných lekárov, štátnych policajných lekárov a konala prípravné práce k unifikácii právneho poriadku v rezorte zdravotníctva a telesnej výchovy.

Čiastočný obraz o problematike školstva podáva archívny fond Referát Ministerstva školstva a národnej osvety (1919—1938).

Vo všetkých štátnych archívoch sa nachádzajú aj materiály škôl a školských inšpektorátov.

Po vzniku I. ČSR nebola zavedená jednotná forma verejnej správy na celom území. Na Slovensku trvalo župné zriadenie — s určitými organizačnými a funkcionálnymi zmenami až do konca roku 1922. Hranice žúp sa v tomto období nemenia, výnimku tvoria iba pohraničné oblasti. Kompetenciu hlavného župana a podžupana preberá vládou menovaná osoba: župan, ktorý potom reprezentuje politickú i verejnosprávnu vrchnosť v príslušnej župe. Valné zhromaždenia municipiálneho výboru sa už nezvolávali, na ich miesto nastúpil *administratívny* výbor, skladajúci sa zo župných úradníkov, zástupcov štátnych úradov a zo zástupcov politických strán v župe, ktorých menoval župan. Župné úrady v tejto forme pôsobili až do konca roku 1922. Prehľad archívnych fondov žúp sme uviedli v predchádzajúcej kapitole.

Od 1. januára 1923 vstúpil v platnosť zák. č. 126 zo dňa 29. februára 1920, ktorým boli vytvorené župné úrady s novými hranicami i novou kompetenciou. Tento zákon bol vydaný v záujme zjednotenia a zároveň poštátnenia verejnej správy a malo byť podľa neho územie štátu rozdelené na 21 žúp. Župné úrady boli však zariadené len na Slovensku.

Popri hájení štátnych záujmov zostala v župe zachovaná i časť samosprávy. Pri každom župnom úrade sa zriadilo župné zastupiteľstvo, ktoré malo 35 volených členov. Župné zastupiteľstvo sa malo starať o administratívne a hospodárske záležitosti župy. Malo i obmedzenú normotvornú pôsobnosť. Mohlo totiž vydávať podrobnejšie predpisy k zákonom Národného zhromaždenia, ak ho vláda k tomu výslovne oprávnila, vydávať štatúty pre župné ústavy a zariadenia a vydávať predpisy o správe majetku župy, okresov a obcí ako právnických osôb.

Župné úrady boli na Slovensku v činnosti do 1. júla 1928, kedy na základe zák. č. 126/1927 Zb. z. a n. prešla ich právomoc sčasti na novozriadený Krajský úrad, sčasti na okresné úrady.

V štátnych archívoch sú opatrované nasledujúce archívne fondy žúp: Bratislavská župa (1923—1928), Košická župa (1923—1928), Nitrianska župa (1923—1928), Pohronská župa I (1923—1928), Podtatranská župa (1923—1928), Expozitúra Podtatranskej župy v Rožňave (1923—1928), Považská župa (1923—1928).

Významným medzníkom v správnom vývoji predmníchovskej republiky bol zákon o organizácii politickej správy (125/27) prevedený v roku 1928. Zákon bol jedným z najvýznamnejších legislatívnych aktov vrcholiacej stabilizácie buržoázneho panstva v predmníchovskej republike. Presadila ho vláda panskej koalície v samotný predvečer krízy a bol vydaný formálne ako novela k župnému zriadeniu. Prevedená reakčná reforma znamenala pre panstvo buržoázie nutnú správnu unifikáciu pre celé územie štátu a dala vládu v zemiach a okresoch do rúk zemských prezidentov a okresných náčelníkov a im

podriadenému byrokratickému aparátu. Samospráva bola postavená pod kontrolu byrokratického aparátu, čo znamená, že reformou politickej správy z roku 1927 bola prakticky likvidovaná samospráva okresov a zemí. Pozitívna črta novej organizácie sa prejavila len v návrate od župného zriadenia k organizácii podľa zemských celkov. Slovensko vystupovalo tu prvýkrát v organizácii správy predmníchovskej republiky ako „krajina“. Zároveň bola prenesená pôsobnosť ministerstva pre Slovensko na Krajinský úrad v Bratislave (94/28). V čele boja proti novej organizácii politickej správy stála Komunistická strana Československa. V tomto období bola dovršená aj výstavba justičného aparátu zjednotením a zavedením nových názvov riadnych súdov.

Obraz o druhom desaťročí existencie Československej republiky podávajú hlavne archívne fondy: Slovenské oddelenie Ministerstva vnútra (1927—28), Krajinský úrad (1928—1939) a fondy okresných úradov, ktoré sú opatrované v okresných archívoch.

Nariadením Ministerstva vnútra č. 2048/1927 zo dňa 3. februára 1927 funkciu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska prevzalo Slovenské oddelenie Ministerstva vnútra v Bratislave, ktoré prakticky pokračovalo ďalej v dovtedajšej kompetenčnej náplni svojho právneho predchodcu. Slovenské oddelenie Ministerstva vnútra existovalo len pomerne krátky čas (február 1927 — 1. júl 1928) do vzniku krajinského zriadenia.

Zákonom č. 125/27 Zb. z. a n. bol zriadený Krajinský úrad dňom 1. júla 1928. Krajina mala svoje vlastné orgány. Do prvej skupiny patrili byrokratické orgány štátnej správy, ktoré boli menované a síce: krajinský prezident, jeho námestníci a úradníci Krajinského úradu. Druhú skupinu tvorili volené orgány, resp. ustanovené kombinovaným spôsobom, tj. sčasti voľbou, sčasti menovaním. Medzi tieto orgány sa počítali: Krajinské zastupiteľstvo, krajinský výbor a krajinské komisie. Účasť ľudových zastupiteľských sborov bola obmedzená na minimum a samosprávne orgány stratili charakter samostatných korporácií. Samospráva se stala len tieňom bývalej samosprávy a dostala sa celkom do područia byrokratického aparátu.

V dôsledku zmenených politických pomerov na Slovensku po 6. októbri 1938 nastáva kompetenčný dualizmus medzi Krajinským úradom a Ministerstvom vnútra slovenskej krajiny. Krajinský úrad zanikol definitívne dňom 31. XII. 1939 (zák. č. 190/39 Zb. z.). Fond Krajinského úradu vzhľadom na pôsobnosť a kompetenciu úradu je dôležitým prameňom k poznaniu politického, hospodárskeho, kultúrneho i sociálneho života na Slovensku v tridsiatych rokoch.

Veľká hospodárska kríza v rokoch 1929—33 zasiahla aj finančné hospodárenie jednotlivých obcí a okresov. Zákon č. 69/1935 Zb. z. a n. bol zriadený pomocný fond pre úpravu dlhov okresov a obcí, úlohou ktorého bolo pomáhať finančne slabším okresom a obciam. Materiál k tejto problematike sa zachoval vo fonde Krajinský pomocný fond pre úpravu dlhov okresov a obcí (1935—1949).

Po utvorení Československej republiky bola správa baní a hút na Slovensku odlišná od správy banských a hutných podnikov v historických zemiach. Koncom decembra 1918 zriadený Vládny komisariát pre banské a hutnícke podniky a zariadenia spojoval správu slovenských štátnych banských a hutných závodov po hospodárskej a technickej stránke so správou všetkých slovenských banských a hutných závodov po stránke banskej administratívy. Už v júli 1918 sa však pre hospodársku a technickú správu štátnych banských a hutných závodov na Slovensku vytvoril zvláštny úrad a to Vládny komisariát pre štátne bane a hutny, pozdejšie premenovaný na Vládny komisariát pre štátne banské a hutnícke závody na Slovensku. Od tejto doby bola hospodárska a technická správa štátnych banských a hutných závodov oddelená od banskej administratívy, t. j. od riadenia právnych, banskopolicajných a iných podobných záležitostí štátnych i súkromných banských a hutných podnikov. Za tzv. slovenského štátu sa na forme riadenia štátnych banských a hutných závodov v podstate nič nezmenilo.

Banskú administratívu mal na starosti od roku 1919 Vládny komisariát pre banské a hutnícke záležitosti v Bratislave. Predstavoval až do 1. mája 1934 druhoінштанčnú vrchnosť v riadení právnych záležitostí a banskopolicajného dozoru. Snaha po unifikácii viedla k zriadeniu inštitúcií pre banskú administratívu s trojinšтанčným postupom aj na Slovensku. 1. mája 1934 vznikli prvoinšтанčné revírne banské úrady a druhoінштанčné Banské hejtmanstvo v Bratislave, podriadené ako tretej inštančii do októbra 1938 VIII. odboru Ministerstva verejných prác v Prahe a po 14. marci 1939 Ministerstvu dopravy a verejných prác, I. odbor, 4. oddelenie. Banským zákonom č. 15 z 18. januára 1940 sa zúžilo trojinšтанčné pokračovanie vo veciach banskej administratívy. V rokoch 1920—1946 sa založili aj dve celoslovenské záujmové inštitúcie banských a hutných podnikateľov. Bol to Sväz banských a hutníckych podnikov na Slovensku a Slovenský banský revír.

Dokumentačný materiál nachádzame k tejto problematike v archívnych fondoch: Vládny komisariát pre štátne banské a hutnícke závody v Bratislave (1919—1926); Ministerstvo verejných prác v Prahe, VIII. odbor (1926—1939); Štátne banské a hutnícke závody v Bratislave (1938—1951); Vládny komisariát pre banské a hutnícke záležitosti v Bratislave (1919—1933), Banské hejtmanstvo v Bratislave (1934—1940); Banská administratíva (1938—1951), Sväz banských a hutníckych závodov na Slovensku v Bratislave (1931—1945) a Slovenský banský revír (1926—1948).

Po štátoprávnej zmene v roku 1918 došlo k rôznym organizačným zmenám i v nižších riadiacich orgánoch. Zachovali sa fondy Štátne banské riaditeľstvo v Banskej Štiavnici (1919—1945), Štátne banské riaditeľstvo v Kremnici (1919—1945) a Štátne banské závody v Hodruši (1923—1946).

Banské kapitanáty boli zrušené zákonom o zriadení a pôsobnosti banských úradov z 28. marca 1928 č. 57 Zb. z. a n., ktorý však nadobudol platnosť až

vládnym nariadením č. 57/1934 z 23. marca 1934. Miesto nich boli zriadené revírne banské úrady, ktoré vykonávali svoju činnosť od 1. mája 1934 do 31. januára 1940, kedy boli zmenené na obvodné banské úrady.

Banská inšpekcia bola zákonom č. 178/1934 Zb. z. a n. zverená Ústrednému banskému inšpektorátu pri Ministerstve verejných prác v Prahe a banským inšpektorátom pri revírnych banských úradoch. Svoju činnosť započali začiatkom roku 1935. Úlohou banských inšpektorátov bolo dozerať na zachovávanie opatrení a nariadení o ochrane života a zdravia osôb zamestnaných v baníctve a predpisov o pracovnom pomere zamestnancov v baníctve, ochrana cudzieho majetku na povrchu proti nebezpečiam z prevádzania baníctva.

V roku 1940 došlo k novej reorganizácii banských úradov. Revírne banské úrady boli zrušené a miesto nich boli ustanovené obvodné banské úrady, ktoré začali činnosť 1. februára 1940. Právomoc banských úradov určil zákon o zriadení a pôsobnosti banských úradov z 18. januára 1940. Zo skupiny archívnych fondov obvodných banskopolicajných orgánov sa zachovali: Revírny banský úrad v Banskej Bystrici (1934—1939), Revírny banský úrad v Spišskej Novej Vsi (1934—1939), Revírny banský úrad v Rožňave (1934—1940), Banský inšpektorát v Banskej Bystrici (1935—1940), Banský inšpektorát v Spišskej Novej Vsi (1935—1940), Obvodný banský úrad v B. Bystrici (1940—1944), Obvodný banský úrad v Spišskej Novej Vsi (1940—1953) a Banský kapitanát v Košiciach (1938—1945).

Časť III. Archívne pramene k obdobiu rokov 1939—1945

Vznik a existencia tzv. slovenského štátu ako druhej formy fašistickej okupácie Československej republiky v porovnaní s Čechami a Moravou má svoj odraz aj v zachovaných archívnych prameňoch k dejinám štátu a práva. Po vytvorení Slovenského štátu vybudovala si klérofašistická buržoazia svoj mocenský štátny aparát, ktorého spisový materiál tvorí základné pramene pre štúdium právneho vývoja v tomto období. Základné archívne fondy ústrednej povahy, ktorých spisový materiál je nezbytný ku štúdiu všetkých otázok súvisiacich s právnym vývojom sa nachádzajú v ŠSÚA.

Základným a pomerne nejucelenejšie zachovaným je archívny fond Snemu slovenskej republiky (1938—1945), ktorý podáva všestranný pohľad na úlohu snemu pri vyhlásení Slovenského štátu, na otázky súvisiace s prijatím ústavy, zavádzaní totalitného režimu, na úlohu snemu v systéme najvyšších orgánov štátnej moci, na úlohu HSLS, Hlinkovej gardy, nemeckých beráterov a poradcov, štátneho sekretariátu pre záležitosti nemeckej menšiny na Slovensku, nemecko-slovenské vzťahy v tomto období, riešenie židovskej otázky, zriaďovanie rôznych ústavov a inštitúcií, k medzištátnym obchodným zmluvám, zahraničnému obchodu, k školským a kultúrnym otázkam, ako aj na vnútorný rozklad režimu, hlavne v období Slovenského národného povstania. V písomnostiach Kancelárie a sekretariátu snemu sú dôležité najmä zprávy z jednotlivých zasadnutí snemu, zprávy pre STK. Dôležitú skupinu tvoria písomnosti zo zasadnutí snemových výborov.

Cenné pramene sústreďuje fond Kancelária prezidenta republiky (1939—1945) a Úrad predsedníctva vlády (1938—1945) i keď sa tieto archívne fondy nezachovali úplne. Písomnosti informujú o politických pomeroch na Slovensku, o organizácii a organizačných zmenách centrálnych úradov, o rozpustení politických strán, kultúrnych a iných spolkov, štátnom rozpočte, o programe vládnej činnosti, o záležitostiach vojenských, o vojenských opatreniach v súvislosti s frontovými udalosťami, evakuácii obyvateľstva, o činnosti vládnych poverencov na východnom Slovensku. Nachádzajú sa tu ďalej pripomienky k osnovám zákonov a nariadení, dôvodové zprávy, záznamy o ústnych vyhláseniach predsedu vlády na sneme, výťahy zo zápisníc ministerskej rady a Štátnej rady a úradné záznamy zo zasadnutí vlády, dokumenty k rasovej protižidovskej po-

litike vlády a ku konfesijným otázkam. Samostatné skupiny v tomto archívnom fonde tvoria písomnosti týkajúce sa činnosti Úradu propagandy, Štátneho štatistického úradu a Štátneho sekretariátu nemeckej národnej skupiny na Slovensku.

Veľmi medzerovite sa zachoval písomný materiál Ministerstva vnútra (1938—45), prevažná časť materiálu je z rokov 1940—1941. Napriek tomu sa vo fonde nachádza dôležitý pramenný materiál k problematike výstavby štátneho aparátu, bezpečnostných zložiek a k politickej situácii na Slovensku v období Mníchova a po ňom. Nachádza sa tu materiál o rozpustení KSČ, odborov, o prenasledovaní osôb podozrivých z protištátnej činnosti, o nespokojnosti obyvateľstva s politickými pomerami, o perzekúcii českých príslušníkov na Slovensku, situačné zprávy o okupácii slovenského územia nemeckým vojskom, o úprave hraníc medzi Poľskom a Nemeckom, zprávy o politických pomeroch na okupovanom území južného Slovenska. Politické pomery v jednotlivých okresoch sa odrážajú v situačných zprávkach. Nachádzajú sa tu materiály o najímaní slovenských robotníkov na práce do Nemecka, menové opatrenia Slovenskej národnej banky, hospodárske a finančné záležitosti štátnych úradov, organizačné záležitosti okresných úradov a súdov, záznamy o uskutočňovaní kontroly okresných úradov, záverečné účty obcí, o zmenách v obvodoch obecných a obvodných notárskych úradov. Písomnosti informujú aj o pracovných táboroch asociálnych živlov a hlavne o rasovej diskriminácii židovských príslušníkov.

V administratívnych odboroch sa nachádza materiál o poisťovacom systéme robotníkov, súkromných a verejných úradníkov, o revíznej činnosti Min. vnútra nad zdravotnými a sociálnymi ústavmi a zariadeniami.

Medzi prvými ministerstvami, ktoré vznikli tesne po vydaní zákona č. 299/1938 Zb. z. a n. bolo Ministerstvo hospodárstva Slovenskej krajiny (1938—45). Ministerstvo malo priamy dosah a kontrolu nad kľúčovými odvetviami hospodárstva. Na základe vládneho nariadenia č. 137/1938 a nar. s mocou zákona č. 327/39 Sl. z. bol minister hospodárstva splnomocnený dosadzovať vládneho komisára do všetkých výrobných a obchodných podnikov. Ministerstvu hospodárstva pripadla rozsiahla pôsobnosť týkajúca sa židovských podnikov a v oblasti arizácie. V roku 1942 prevzalo Ministerstvo hospodárstva do svojej úradnej právomoci výkon priameho dozoru nad Ústredným hospodárskym úradom, podliehajúcim dovtedy Úradu predsedníctva vlády. Tým sa v Ministerstve hospodárstva sústredila prakticky celá agenda súvisiaca s hospodárskymi opatreniami vlády voči židovským príslušníkom na Slovensku.

S účinnosťou zákona o verejnej správe vnútornej zverila sa Ministerstvu hospodárstva riadiaca činnosť nad správnymi orgánmi prvej a druhej inštanície, týkajúce sa záležitostí hospodárskej povahy. Ministerstvo vykonávalo ďalej zákonné ustanovenia a nariadenia o reorganizácii hospodárskych organizácií a o zriaďovaní nových hospodárskych spoločností, úradov a ústavov. Do

právomoci Ministerstva hospodárstva spadala aj právomoc riadiť cestovný ruch na Slovensku. Archívny fond Ministerstva hospodárstva obsahuje teda dôležitý materiál najmä k hospodárskej problematike, k problému prenikania nemeckého kapitálu na Slovensko, k zásobovaniu obyvateľstva, k sociálnym a hospodárskym bojom robotníctva, k židovskej otázke, národnostnej otázke a pozemkovej reforme.

Do tejto oblasti patrí aj fond Ministerstva dopravy a verejných prác (1938—1945). V ŠSÚA nie je doteraz sústredený materiál železničného rezortu (A) tohoto ministerstva. Rezort B Ministerstva dopravy a verejných prác riadil poštovú službu na Slovensku a rezort C — verejné práce. Cenným študijným prameňom sú zápisnice zo zasadnutí jednotlivých odborov ministerstva, dôvodové zprávy k osnovám zákonov a nariadení, zprávy o poštovej cenzúre, o výstavbe dopravných objektov, železníc, elektrifikácii vidieka a o jednotlivých medzinárodných dopravných dohodách. Významné sú písomnosti týkajúce sa opatrení po vypuknutí Slovenského národného povstania. Ďalej materiál ku komunikačným problémom v tomto období na Slovensku a k úlohe nemeckého dôstojníka — zpravodajcu nemeckej armády, jeho zasahovanie do zriaďovania telefonických a telegrafických relácií na území Slovenska.

Z rezortu verejných prác nachádzajú sa dokumenty k hospodárskej politike, k hospodárskym rokovaniam medzi Slovenskom a Nemeckom, k výstavbe dôležitých objektov (hydrocentrál, elektrárni, ciest atď.) a verejných budov.

Pre agendu spojenú s riešením židovskej otázky na Slovensku sa zriadila pri Úrade predsedníctva vlády Hospodárska úradovňa Predsedníctva vlády (1940). Normotvorná a riadiaca činnosť súvisiaca s hospodárskou i občianskou diskrimináciou židovských príslušníkov prislúchala osobitnému poradnému sboru pôsobiacemu pri Hospodárskej úradovni Predsedníctva vlády. Tieto ustanovenia sa pozmenili nariadením vlády zo dňa 16. septembra 1940 č. 222/40 Sl. zák., ktorým vznikol Ústredný hospodársky úrad (1940—1945) s obdobným poslaním ako Hospodárska úradovňa Predsedníctva vlády. Písomnosti oboch fondov obsahujú dôležitý materiál k riešeniu tzv. židovskej otázky na Slovensku. Sú to návrhy a pripomienky na riešenie židovskej otázky na Slovensku, spolupráca ÚHU s orgánmi HSES, Deutsche Partei, hospodárske opatrenia, arizácia podnikov a likvidácia židovských podnikov.

Pramenný materiál k prevádzaniu pozemkovej reformy v rokoch 1939—1945 sa nachádza vo fondoch: Štátny pozemkový úrad v Bratislave (1939—1945), Pracovné skupiny Štátneho pozemkového úradu v Bratislave (1941—1945) a Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov (1942—1948).

Štátny pozemkový úrad započal činnosť 13. marca 1940 a ťažisko jeho činnosti spočívalo spočiatku v dokončení starej pozemkovej reformy. Najdôležitejšou jeho úlohou bolo však vykonanie novej pozemkovej reformy podľa zák. č. 46/40 Sl. zák. o pozemkovej reforme. Rozsah agendy sa zväčšil vydaním tzv. židovského kódexu, nariadením o právnom postavení židov č. 198/41,

ktorým sa dňom 1. novembra 1941 všetok nehnuteľný majetok stal vlastníctvom štátu. Pre zabezpečenie hospodárenia na židovských poľnohospodárskych veľkostatkoch sa zriadil Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov. Pre vykonávanie pozemkovej reformy na židovských majetkoch boli zriadené pracovné skupiny, ktoré boli organizačnou zložkou Štátneho pozemkového úradu. Prevažná časť písomností pracovných skupín je sústredená v ŠSÚA, časť materiálu sa nachádza doteraz v niektorých okresných archívoch.

K problematike hospodárskeho vývoja, i zasahovania štátu do národného hospodárstva podávajú obraz aj fondy: Najvyšší úrad hospodársky (1939), Najvyšší úrad pre zásobovanie (1942—1945), Najvyšší kontrolný dvor (1939—1945), Lesnícka a drevárska ústredňa na Slovensku (1939—1950), Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov (1937—1948), Správny výbor Oravského komposesorátu (1927—1944), Úrad pre ochranu živnostenského vlastníctva (1939—1950), Obilná spoločnosť pre Slovensko (1939—1948), Ústredňa slovenských celulózok (1939—1942). Významným fondom je v tejto skupine Ústredné združenie slovenského priemyslu (1940—1950), ktoré bolo záujmovou zamestnávateľskou organizáciou a ústrednou organizáciou slovenského priemyslu.

V celej skupine týchto fondov možno sledovať cesty prenikania nemeckého finančného kapitálu na Slovensko, otvorené drancovanie Slovenska, zapájanie slovenského priemyslu do nemeckej vojnovéj výroby a koloniálne postavenie Slovenska voči nacistickému Nemecku. V nich sa odráža aj proces rasovej diskriminácie, arizácie, prevádzanie pozemkovej reformy a celková fašistická podstata majetkového práva.

O otázkach školstva, kultúry a osvety a ich právnej úprave poskytujú čiastočne pramenný materiál fondy Ministerstvo školstva a národnej osvety (1938—1945), ktoré je však zachované len veľmi torzovite a fond Slovenská liga (1930—1953). Z činnosti nemeckého vlastivedného inštitútu (Institut für Heimatsforschung 1939—1944) v Kežmarku sa zachovalo tiež torzo materiálu.

O súdnej organizácii, výkone súdnictva sú zdrojom prameňov hlavne fondy Ministerstvo pravosúdia (1938—1945), Najvyšší správny súd (1939—1945) a Hlavný súd v Bratislave (1939—1940). Fondy krajských súdov sú uvedené v prvej kapitole. Písomnosti okresných súdov tvoria súčasť fondov okresných archívov.

Písomnosti Ministerstva pravosúdia sa zachovali iba torzovite a obsahujú predovšetkým materiál a údaje o organizácii a náplni práce súdov a úradov verejnej obžaloby a informujú o pomeroch vo väzniciach. Fondy Najvyšší správny súd a Hlavný súd v Bratislave i keď sa zachovali len torzovite obsahujú materiál k organizácii a zriaďovaniu súdov na Slovensku po rozbití Česko-slovenskej republiky, k likvidácii súdov na obsadenom území južného a východného Slovenska, k zákonodarnej činnosti a k otázkam vykonávania a budovania štátneho aparátu tzv. slovenského štátu.

Z archívnych prameňov politických strán sa zachovala časť písomného materiálu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (1921—1945). Archívny fond Deutsche Partei (1935—1945), v ktorom sa nachádza i materiál Karpatendeutsche Partei poskytuje materiál k problematike o činnosti Nemcov a ich organizácii na Slovensku, o stykoch Karpatendeutsche Partei s funkcionármi Sudetendeutsche Partei, o činnosti jej poslancov, nemeckých školách, spolkoch, osvetovej činnosti a volebných záležitostiach. K tejto skupine možno počítať aj fond Arbeitsfront der Volksdeutschen (1938—1945) ako materiál nemeckej odborovej organizácie na Slovensku, ktorý obsahuje dokumenty k sociálnym a pracovným otázkam, k mzdovej politike a pomerom, k pracovnému nasadeniu mužov, žien i mládeže do priemyslu a k organizácii Nemcov ako aj ich činnosti v rôznych oblastiach politického, kulturného a hospodárskeho života na Slovensku.

K problematike južného územia Slovenska, okupovaného horthyovským Maďarskom poskytuje materiál fond Slovenskej národnej strany, ktorá pôsobila ako politická predstaviteľka slovenskej menšiny v Maďarsku.

Po rozbití ČSR sa na území tzv. slovenského štátu prišlo k reorganizácii vnútornej verejnej správy. Dňom 31. 12. 1939 sa zrušil Krajský úrad a okresné samosprávy zriadené zák. č. 125/1927 Zb. a. a n. a ich majetok, fondy, záväzky a majetkové práva prešli sčasti na štát, sčasti na novozriadené župné úrady vytvorené zákonom č. 190/1939 Sl. z.

Do pôsobnosti novozriadených 6 župných úradov bola presunutá pôsobnosť býv. Krajského úradu. Týmto zákonom sa tiež zrušili priemyselné inšpektoráty, poľnohospodárske stavebné správy Krajského úradu a úrady potravinárskych inštruktorov, ktorých celá agenda prešla na župné úrady. Podľa vládneho nar. č. 314/1939 Sl. z. boli policajné riaditeľstvá a štátne policajné úrady inštančne a služobne vradené do organizácie tých župných úradov, v obvode ktorých vykonávali bezpečnostnú službu. Župné úrady sa stali aj odvolacou inštanciou proti rozhodnutiam okresných súdov.

Župy boli tiež samosprávnymi inštitúciami, i keď táto samospráva bola viac-menej formálna. Úlohy samosprávy uskutočňovali župné samosprávne sbory: župný výbor a župné komisie.

Župné úrady zanikli prakticky postupne pri oslobodzovaní Slovenska Sovietskou armádou. Právne boli zrušené nariadením Slovenskej národnej rady č. 96 zo dňa 23. augusta 1945.

Zachovali sa fondy: Bratislavská župa (1940—1945), Trenčianská župa (1940—1945), Nitrianská župa III (1940—1945), Pohronská župa II (1940—1945), Tatranská župa (1940—1945), Šariško-zemplínska župa (1940—1945). Policajné riaditeľstvo v Prešove (1939—1944) — po vyhlásení viedenského verdiktu bolo Policajné riaditeľstvo premiestnené z Košíc do Prešova. Od roku 1940 bolo včlenené do organizácie Šariško-zemplínskej župy, avšak vo veciach štátnej bezpečnosti podliehalo priamo Ústredni štátnej bezpečnosti

v Bratislave. Do tejto skupiny patria aj písomnosti fondu Vládny dôverník pre Zemplín (1939) so sídlom v Michalovciach. Vládny dôverník bol vymenovaný ministrom vnútra Slovenskej krajiny a z obvodu svojej pôsobnosti podával vláde zprávy o otázkách politických a štátobezpečnostných.

Cenné údaje o rozklade fašistického štátneho aparátu tzv. Slovenského štátu v období Slovenského národného povstania až do oslobodenia a o tom, že slovenská klérofašistická klika slúži otvorene nemeckému fašizmu podávajú fondy Vládny poverenec v Banskej Bystrici (1944—1945) a Vládny poverenec pre Východnú oblasť (1944—1945). Inštitúcia vládnych poverencov bola zriadená vl. nar. č. 169/1944. Bolo to urobené v dôsledku Slovenského národného povstania a partizánskej činnosti, ktorá znemožňovala fašistickej bratislavskej vláde obnoviť svoje panstvo nad celým územím Slovenska. Vládny poverenec mal sprostredkovať styk územia s ústrednou štátnou správou tam, kde tento bol sťažený a bol oprávnený robiť opatrenia pre zabezpečenie riadneho chodu štátneho života a to aj vo veciach patriacich do pôsobnosti členov vlády, ministerstiev a iných ústredných úradov. Pri vykonávaní svojej právomoci mohol sa odchýliť aj od platných právnych predpisov. Jeho opatrenia boli záväzné pre všetky úrady, ústavy, podniky, fondy a ustanovizne štátu a štátom spravované, ako aj všetky iné verejnosprávne korporácie a ustanovizne. Vládny poverenec mohol tiež pričleniť časti správnych obvodov štátnej a verejnej správy ku kominikačne najbližšiemu úradu, ak príslušný nadriadený úrad nemohol v nich vykonávať svoju pôsobnosť.

Pre štúdium pomerov na území dočasne okupovanom horthyovským Maďarskom je nepostrádateľný písomný materiál centrálnych úradov uložených v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti. V štátnych archívoch Košice a Radvaň a pobočke ŠA v Nitre zachovali sa archívne fondy župných úradov z tohoto územia.

Na základe viedenskej arbitráže v r. 1938 južná časť Slovenska pripadla Maďarsku. Po prechodnej vojenskej správe snahou maďarskej štátnej moci bolo prispôbiť správu tohto územia k vtedajšej verejnej správe v Maďarsku, a to predovšetkým obnovením žúp so slúžnovskými okresmi. Vláda to uskutočnila nariadením z 18. decembra 1938 č. 330/1938 M. E (RT 1938 IV. 2910 n.) Právomoc žúp sa zakladala i naďalej na príslušných ustanoveniach zák. čl. 21/1886 o municipiach, pozmenených ustanoveniami zák. č. 130/1929. Župu ako municipium i naďalej zastupoval municipiálny výbor. Kompetencia hlavného župana, podžupana, župného právneho zástupcu, ako i iných orgánov župy sa riadila ustanoveniami zák. čl. 21/1886. Župný verejnosprávny výbor pôsobil i v tomto období v zmysle predpisov zák. čl. 6/1876 v znení neskorších pozmeňujúcich zákonov a nariadení.

Zachovali sa písomnosti fondov: Verejnosprávny výbor Komárňanskej župy II (1938—1945), Verejnosprávny výbor Tekovsko-hontianskej župy (1938—1945), Abovsko-turnianska župa (1939—1945), Zemplínska župa

(1938—1944), Gemer-malohontská župa III (1940—1944), Novohradská župa II (1942 — 1944).

Na južnom území Slovenska, ktoré viedenská arbitráž v r. 1938 pririekla Maďarsku sa zriaďovali aj finančné správy. Ich územná pôsobnosť sa nelíšila od finančných riaditeľstiev v býv. Uhorsku, pretože sa vzťahovala na územie jednej župy a municipálneho mesta v župe. K tejto problematike sa zachovala časť fondu Maďarské kráľovské finančné riaditeľstvo v Košiciach (1939—1944).]

•

Predložená práca o archívnych prameňoch k dejinám štátu a práva na Slovensku za kapitalizmu zhrňuje výsledky nášho výskumu a vychádza hlavne z doteraz vyhotovených i publikovaných Sprievodcov po fondoch a inventárov a katalogov archívnych fondov. Zamerali sme svoju pozornosť hlavne na fondy Štát. slov. ústred. archívu a štátnych archívov, ktoré obsahujú najdôležitejší materiál k dejinám štátu a práva. Treba však aspoň krátko konštatovať, že i v okresných archívoch nachádza sa materiál k tejto problematike. V okresných archívoch nachádzajú sa fondy okresných úradov, obvodných notariátov, mestských úradov, magistrátov, mestských notárskych úradov do roku 1945, ďalej písomnosti úradov práce, verejných sprostredkovateľien práce, katastrálnych meračských úradov, okresná starostlivosť o mládež, potom fondy okresných súdov, písomnosti daňového úradu a daňovej správy, dôchodkového kontrolného úradu a finančnej stráže, ďalej písomnosti škôl, školských stolíc a inšpektorátov, osvetových zariadení, spolkov, politických strán a spoločenských organizácií, písomnosti zdravotníctva a sociálnych inštitúcií, ďalej hospodárskych organizácií, podnikov a spolkov. Podrobné uvádzanie týchto fondov by vyžiadalo mnoho miesta a nepokladali sme to za účelné.

Chceli by sme ďalej upozorniť, že k problematike dejín štátu a práva poskytujú pramenný materiál aj pozostalosti významných politických a kultúrnych činiteľov uchovávané v ŠSÚA a štátnych archívoch, o ktorých podrobnejšie údaje podáva Sprievodca po fondoch príslušného archívu.

Prehľad archívnych fondov k dejinám štátu a práva na Slovensku v slovenských archívoch je do istej miery priekopnícka práca a má ďaleko k dokonalosti. Snažili sme sa však upozorniť právnych historikov na najdôležitejšie fondy so želaním, aby im poslúžil v ďalšej práci ako orientačná pomôcka.

L. Hubenák: Archivquellen zur Geschichte des Staates und Rechtes in der Slowakei während des Kapitalismus (1848—1945).

(Zusammenfassung)

Die Studie bietet eine Uebersicht der Archivquellen zur Geschichte des Staates und Rechtes in der Slowakei während des Kapitalismus (1848—1945). Die Einleitung enthält eine kurzgefaßte Schilderung der Entwicklung des Archivwesens in der Slowakei und eine Uebersicht der Archive und ihrer Organisationsstruktur in der Slowakei in der gegenwärtigen Zeit. Die Arbeit weist auch auf weitere Archive hin, in denen sich Material zur Geschichte des Staates und Rechtes in der Slowakei befindet (z. B. das Staatliche Zentralarchiv, das Archiv des Institutes für die Geschichte der Tschechoslowakischen Kommunistischen Partei in Prag usw.), und ferner auf ausländische Archive, insbesondere auf das Ungarische Landesarchiv und die Archive in Wien, in denen sich infolge der vorangehenden staatsrechtlichen Entwicklung wichtiges Material über die Probleme der Geschichte des Staates und Rechts befindet. Die Arbeit ist chronologisch in drei Hauptteile gegliedert: 1. Archivquellen für den Zeitabschnitt 1848—1918, 2. Archivquellen für die Jahre 1918—1938, 3. Archivquellen für die Periode 1938—1945.

Im Rahmen der einzelnen Teile wird eine Uebersicht der grundlegenden und wichtigsten Archivbestände des Staatlichen Slowakischen Zentralarchivs in Bratislava und der Staatlichen Archive in Bratislava, Radvaň und Košice und ihrer Zweigstellen gegeben, deren Material für die Untersuchung der Geschichte des Staates und Rechtes in der Slowakei von Wichtigkeit ist.

Außer dieser Uebersicht enthält die Studie auch eine grundlegende Charakteristik der Gruppen der Archivbestände, bzw. ihrer Teile, die vom Gesichtspunkt der Geschichte des Staates und Rechtes wesentlich sind, z. B. die Archivbestände der Zentralämter, der einzelnen Gaue, der Bezirksämter, der autonomen Organe, der staatlichen Ressortämter, ferner eine Charakteristik der Archivbestände wirtschaftlicher Natur, des Archivmaterials der Gerichtsverwaltung (1850—1861), der Staatsanwaltschaften, der Gerichtsinstitutionen nach dem Jahr 1871, der Archivbestände über Probleme der kulturpolitischen Entwicklung des Schulwesens und der nationalen Unterdrückung, sowie des Materials der Bergverwaltung und des Berggerichtswesens.

Der Schlußteil der Arbeit enthält eine kurzgefaßte Charakteristik der Bestände der Bezirksarchive, die nicht näher analysiert werden, weil ihre eingehende Anführung viel Raum erfordern würde und nicht als zweckmäßig betrachtet werden kann. Die Studie der Uebersicht der Archivbestände hinsichtlich der Geschichte des Staates und Rechtes in der Slowakei in den slowakischen Archiven ist eine Pionierarbeit und geht vom derzeitigen Stand der Zugänglichkeit des Materials in den Archiven der Slowakei aus, und zwar hauptsächlich auf Grund von veröffentlichten Führern durch die Archive und von vervielfältigten Archivinventaren und Katalogen, deren Verzeichnis im Anmerkungs- teil angeführt ist.